

ՊԱՅԻՖԻԶՄ

Die Standarte. 1925. 15 November.

Հանդարտ գիշերներին նայեք աստղային երկնքին և փորձեք ընկղմվել արևմտյան մտքի այն հզոր տեսությունների մեջ, որոնց համաձայն բոցավառ առաջին մշուշը աշխարհների տարածությունը խաբանում է ինչպես արկերը, և համակարգերի շրջապատույտը անվերջ ժամանակներում պահվում է իր բնորոշ ուժերի քամու խաղի հերթականությամբ, մինչև որ այս ամենը նորից կքայքայվի պտտվող քառսով, որը կհալեցնի նոր աշխարհներն իր բոցավառ գրկում: Եվ հետո Ձինված աչքով նայեք միակ-եզակի ջրի կաթիլների աշխարհին: Դրանց մեջ դուք կգտնեք լարվածության և համադրության նույն օրենքները: Նրանց մեջ դուք կբացահայտեք բաց կանաչ կամ բյուրեղյա պարզությամբ արարածներ, որոնք շարժվում են իրենց անկայուն, պտտվող ուղեգծով, փորձում են տիրել իրենց տարածքին, և երբ նրանց խորթ բան է հանդիպում դուրս են հանում իրենց ամենափոքր օրգանները հարձակման կամ պաշտպանության համար: Նայեք գարնանային կանաչապատ անտառին, որը, կարծես, անձնավորում է հենց կյանքը, և մտածեք, որ յուրաքանչյուր առանձին ծառ, ամենափոքր ցողուն աճում է լույսի և սննդի համար կատաղի պայքարում: Նետեք ձեր ցանցը ծովի ամենախորը, մութ խորխորատներ, և դուք կհանեք հսկա բերաններով արարածներ, որս փնտրող լուսարձակներով, շոշափուկներով, որոնց նպատակը նրանց գրավելն ու խեղդելն է: Ձեր առջև դրեք ցանկացած առարկա և պարզեք, որ այնտեղ, որտեղ կանգնած է այդ առարկան, ոչ մի այլ բան չի կարող կանգնել, որ իր գոյության պարզ փաստով առարկան արդեն ստիպված ռոնձգություն է կատարում այլ առարկաների նկատմամբ, նույնիսկ եթե դա պարզապես օդ է, որը դուրս է մղվում, երբ հաղթահարվում է

նրա դիմադրությունը, որը դուք չեք նկատում, բայց որը, այնուամենայնիվ, գոյություն ունի:

Եվ հետո նայեք ինքներդ ձեզ: Ձեր յուրաքանչյուր քայլը ոտնակոխ է անում կյանքն ինքնին: Ձեր կուլ տված յուրաքանչյուր գդալ սնունդը նշանակում է կենդանի էակի տառապանք և մահ, մեկ ուրիշի իրավունքի տեղահանում և խախտում: Գերանդու յուրաքանչյուր թափահարումը, կացնի յուրաքանչյուր հարվածը ուղղված է կյանքի դեմ: Դուք վախենում եք հիվանդությունից և եռացնում եք ջուրը. սա նշանակում է, որ ձեր սեփական անվտանգության համար դուք անթիվ կենդանի էակների դատապարտում եք դանդաղ, ցավոտ մահվան: Դուք իրականում հիվանդանում եք, և բժիշկը հակաթույն է ներարկում ձեր արյան մեջ, որպեսզի վճռական մարտ մղվի մանրէների բանակի դեմ: Կամ դուք ապաքինվում եք ձեր սեփական ջանքերով. ձեր մարմնի պաշտպանիչ նյութերը ոչնչացրել են ներխուժող թշնամուն: Դուք ինքներդ ձեզ մեղադրո՞ւմ եք դրա համար: Քանի դեռ ապրում եք, դուք օգտվում եք իրավունքից, և դրա անվիճելի հետևանքը այլ, ավելի թույլ տեսակների իրավունքների տեղահանումն է:

Յուրաքանչյուր կյանք տարբերվում է մյուսից և հենց այդ պատճառով էլ մարտնչողաբար հակադրվում է մյուս կյանքերին: Մարդու՝ բույսերի և կենդանիների հետ հարաբերություններում այս հանգամանքը անմիջապես ի հայտ է գալիս, ինչպես անհերքելիորեն ապացուցում է ցանկացած ճաշասեղան: Մակայն կյանքը դրսևորվում է ոչ միայն տեսակների միմյանց միջև պայքարում, այլև յուրաքանչյուր տեսակի ներսում պայքարում: Այսպիսով, մարդը, երբ և որտեղ էլ լինի՝ պատերազմի թե խաղաղության մեջ, անընդհատ պայքար է մղում մեկ այլ մարդու դեմ: Անկախ նրանից, թե ինչ տեղ է զբաղեցնում անհատը, ինչ մակարդակի էլ որ նա բարձրացել է, ամեն քայլափոխի մյուսները տեղահանվում են, նույնիսկ եթե դա այնքան քիչ նկատելի է, որքան օդի տեղահանումը հենց նոր քննարկված օբյեկտի կողմից: Ճիշտ է ասվում, որ առևտրային ձեռնարկությունը ուրիշների փողն է: Առավել ակնհայտորեն խաղաղ հաստատությունների, ինչպիսիք են ժամանակակից գովազդը կամ ոստիկանությունը, թաքնված է պայքարի անսասան կամք: Օրենքները, ասոցիացիաները, միությունները, մի խոսքով՝ սոցիալական կապերը թաքցնում են այս պայքարը կամ այն պակաս նկատելի են դարձնում, բայց բոլորը գիտեն, թե որքան սուր են դրանց զենքերը: Այդպիսին են պետությունների հարաբերությունները միմյանց միջև: Հակառակը պնդելը նշանակում է հորինել կենսական միասնություններ, որոնք չեն ենթարկվում կյանքի օրենքներին: Դրանք միս ու արյունից զուրկ ուղեղների տեսականացումների ուտոպիական կառուցվածքներ են: Կարելի էր դրանցից խուսափել առանց խոսքեր վատնելու, որպեսզի փաստերը խոսեին իրենց մասին, եթե անհրաժեշտ չլիներ անընդհատ համեմատել բանականության տվյալները իրականության հետ: Հետևաբար, խրախուսելի է տեսնել այս օրերին լույս տեսնող մի գիրք, որը, թերևս, բոլոր շերտերում նոր շրջադարձի ախտանիշ է, որի հեղինակը՝

Ժամանակակից փիլիսոփա Հանս Ֆրայերն¹ է: Նա հմտորեն ապացուցում է, որ բոլոր քաղաքական միջոցառումները գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար ուղղված են պատերազմին: Դաշինքներ, պայմանագրեր, միջազգային համաձայնագրեր՝ այս ամենը շոշափուկներ են, կապեր, բացարձակ իշխանության ոտնձգություններ: Եվ երբ «Միմպլիցիսսիմուս»²-ում հայտնվեց «պատերազմից առաջ և հետո դիվանագետները սովորություն ունեն միասին նախաձաշելու» մակագրությամբ մի նկար, սա սև հումորի ոճով ճշմարտությունն է:

Թնդանոթները միշտ չէ, որ կրակում են, բայց միշտ բանակցում են: Այստեղ արժե մեջբերել Շոպենհաուերի առակը՝ մացառախոզերի (дикообраз) համայնքի մասին, որոնք սովորաբար պահպանում են միմյանցից հեռավորություն այնքան ժամանակ, քանի դեռ պահպանվում է միջին ջերմաստիճանը, բայց այսպիսի բաժանվածությունը և սահմանափակումը ապահովված է միայն միմյանց դեմ ուղղված փշերի ու զգայուն ծակոցների միջոցով:

Այն, ինչ պետության ներսում որոշում է սոցիալական պայմանագիրը, որը կարգավորում է անհատների միջև լարվածությունը, ապա մեկ պետության մյուսի նկատմամբ հարաբերություններում որոշում է քաղաքականությունը: Սա այբուբենային ճշմարտություն է, որի համապատասխանությունը, ինչպես միշտ մեծ ցնցումների ժամանակներում, մեր ժամանակներում էլ, բանականությունը պետք է հաստատի հարցի նոր ձևակերպումներով: Բոլոր տեսակի բաղադրատոմսերը, բնականաբար, արդեն կազմ ու պատրաստ են: Պետության ներսում լարվածության դեմ մեծ բուժիչ միջոցի հավակնություն ունի կոմունիզմը, իսկ պետությունների միջև լարվածության դեմ այդպիսի միջոց ներկայանում է ինտերնացիոնալիզմը, ինչ վերաբերվում է պացիֆիզմին, ապա դա համարվում է պատերազմի դեմ հատուկ միջոց:

Այն, որ առաջնագծի զինվորը չի կարող պացիֆիստ լինել, ինքնին հասկանալի է: Բայց առաջնագծի զինվորի պարտականությունն է ուշադիր նայել պացիֆիզմին և դիրքորոշում ընդունել նրա դեմ, քանի որ պացիֆիզմը ուղղակիորեն հարձակվում է նրա ներքին հիմքերի վրա: Առաջին հերթին պետք է հստակեցվի խաղաղասիրության և պացիֆիզմի միջև կարևոր տարբերությունը: Սկզբունքորեն, յուրաքանչյուր պարկեշտ մարդ խաղաղասեր է, և ռազմաճակատի զինվորն իրեն չի դասում կռվարանների շարքում, որոնց առանձնահատուկ հաճույքն է իրենց գլուխները հարվածների տակ դնել: Բայց պացիֆիստը աշխարհը ճանաչում է որպես իր բարձրագույն նպատակ, իսկ առաջնագծի զինվորը կարծում է, որ կան արժեքներ, որոնք պետք է պաշտպանվեն բոլոր միջոցներով և հանուն որոնց արժե ցանկացած զոհողություն գնալ: Երկու դիրքերն էլ բխում են որոշակի կամային վերաբերմունքից, և, բնականաբար, երկուսն էլ իրենց աշխարհայացքը կառուցում են սեփական կամքի հիմքի վրա: Միգուցե ավելի լավ է, հաշվի առնելով տարածության սահմանափակու-

¹ **Հանս Ֆրայեր** (Hans Freyer) (31.7.1887, Լայպցիգ – 18.1.1969, Էբերշտայնբուրգ), գերմանացի փիլիսոփա և սոցիոլոգ: <https://bigenc.ru/c/fraier-khans-f52abb?ysclid=mcx8lc7xjn532371843>

² **Միմպլիցիսսիմուս**՝ մյունխենյան պատկերազարդ երգիծական շաբաթաթերթ, հրատարակվել է 1896-1942 թվականներին: Հրատարակությունը վերսկսվել է 1954 թվականին:

թյունը, մեջքերել հատված զրույցից, որը նման է մեր ժամանակներում ընթացող բազմաթիվ խոսակցություններին:

Ա. Ինչպե՞ս կարող եք ինձ վնասարար անվանել: Կամ չե՞ք տեսնում, որ ես միայն լավագույնն եմ ցանկանում: Ինչպե՞ս կարող են բարոյական պահանջները ընդհանրապես վնասակար լինել: Պահանջներ, որոնք հաստատվում են մեծ վտանգներով: Պարզապես նայեք պատմությանը. բնականաբար, ես նկատի ունեմ մարդկության իրական, ճշմարիտ պատմությունը, բանականության և մշակույթի պատմությունը, և ոչ թե պատերազմական խելագարության պատմությունը, որը արյունոտ առվի պես հոսում է ժամանակի միջով և որով, ցավոք, մեր դպրոցներում միտքն ու զգացմունքները թունավորվում են մանկուց: Եվ դուք պատկանում եք այն խելագար զանգվածին, որից թնդանոթի միս է սիստեմատիկորեն աճեցվում: Մովորեք մտածել, փորձեք թոթափել ձեր բնածին նախապաշարմունքների կախարդանքը: Բարոյական մարդը շարժվում է: Անցյալում մարդիկ համառորեն և հաստատակամորեն հավատում էին, որ կան կախարդներ, որոնք նստած են ցախավելների վրա, ինչպես դուք հիմա հավատում եք, որ պատերազմ պետք է լինի: Մտածեք այդ մասին, սրանք նրանց մայրերի որդիներն են, և նրանք պետք է կրակեն միմյանց վրա: Անկեղծ եղեք, համաձայնեք, որ հեգու խորքում դուք նույնպես զգում եք, որ անբարոյական և բարբարոսական է սպանել մարդկանց, կուրացնել և խեղել նրանց, այն մարդկանց, որոնցից մեկը դուք եք:

Բ. Եթե համաձայնվեմ ձեր նկատի ունեցածի հետ, պետք է խոստովանեմ, որ հանցագործ եմ: Անձամբ ես վերջին պատերազմում մարդկանց եմ սպանել, դա համարել եմ իմ պարտականությունը, և այսօր ես ինձ չեմ մեղադրում դրա համար: Բայց մենք չպետք է մեր զրույցում օգտագործենք բարոյական արժեքների փոփոխվող մասշտաբը: Մեր օբյեկտիվության ձգտումը գրեթե մեկ դար մեզ համոզել է, որ բարոյականությունը բացարձակ չէ, որ այն ընդամենը շատ տարբեր ուժերի գործառույթ է, որը մարդկանց և ժամանակի շրջանակներում հաստատում է որոշակի փոփոխվող հարաբերությունների կոորդինատներ: Նրանք պաշտպանում են մի գաղափար, խաղաղասիրական գաղափար, և ենթադրում եմ, որ դուք այն համարում եք ավելի նշանակալից և հզոր, քան իրենց սեփական անհատականությունը, և պատրաստ եք ցանկացած զոհաբերության այս գաղափարի համար և կանեք ձեր սեփական եզրակացությունները, եթե պետությունը սկսի խստորեն պատժել խաղաղասիրական գործունեությունը, ինչին մարդ կցանկանար հույս ունենալ, քանի որ դա համապատասխանում է նրա իսկական շահերին: Մյուս կողմից, կհամարե՞ք արդարացի, եթե պատերազմի կողմնակիցներին ուժով կանխեն այն, ինչ դուք անվանում եք խելագարություն: Դե, ես ճիշտ նույն դիրքում եմ, միայն թե իմ գաղափարն ազգային է: Այսպիսով, մենք կարող ենք դադարեցնել այս զրույցը, քանի որ իմաստ չունի դրանից որևէ արդյունք ակնկալել:

Ա. Բայց, սիրելի՛ բարեկամ, ինձնից ազատվելն այդքան էլ հեշտ չէ: Իհարկե, գաղափարն ավելի կարևոր և արժեքավոր է, քան մեկ անձը: Բայց միայն ճշմարիտ գաղափարը, ոչ թե փոշոտ և ցեցի կերած, ինչպես զինանոցներում կախված հին

դրոշները: Հաստատ դուք չէիք պահանջի, որ որևէ մեկը համաձայնվի գնդակահարվել Շեպենշտեդտի գաղափարի համար: Այն, ինչ դուք անվանում եք ազգային գաղափար, այսօր նույնքան հնացած է, որքան հնացած է փոքր պետությունների մասնատումը. այն միայն ազատ տեղաշարժի խոչընդոտ է, և դրա ժամանակակից միջոցների առաջընթացը վաղ թե ուշ ստիպված կլինի վերացնել այս խոչընդոտը: Ես պատրաստ եմ խոստովանել, որ բացարձակ բարոյականություն գոյություն չունի, որ նույնիսկ կախարդների դատապարտումը անհրաժեշտ էր միջնադարյան լանդշաֆտի շրջանակներում, և որ պատերազմներն ունեին իրենց արդարացումը, բայց այսօր մենք այլևս միջնադարում չենք ապրում: Դիտարկեք կենսաբանությունը, դիտեք, թե ինչպես են կենսական միասնությունները միավորվում՝ ձևավորելով ավելի ու ավելի մեծ համալիրներ: Եվրոպայի Միացյալ Նահանգները կենսաբանական անհրաժեշտություն է. Ազգերի լիգայի գաղափարը այս նպատակին հասնելու առաջին անկատար քայլն է, որն էլ իր հերթին հանգեցնում է աշխարհի միասնական պետության: Հաշվի առնելով տնտեսագիտությունը՝ պատերազմը պատկերացրեք որպես էներգիայի անգուսպ ծախս, որը, վերջին հաշվով, հաղթողին չի բերում այնպիսի հաջողություն, որը նույնիսկ հեռավոր կերպով կհամապատասխանի ծախսված կապիտալին, չհաշված այլ արժեքներ, որոնք իսկապես անփոխարինելի են: Կարո՞ղ եք վերականգնել նույնիսկ մեկ մարդու տեսողությունը: Ոչ, պատերազմն այսօր պարզապես շահութաբեր չէ:

Բ. Իմ ամբողջ ցանկությամբ ես չեմ կարող գտնել որևէ հնացած բան ազգի գաղափարի մեջ, ինչպես նաև ընտանիքի գաղափարի մեջ, որը լուսավորականությունը վաղուց փորձում է խաթարել: Նրանք չափազանց ռացիոնալ են խոսում այն շրջանակների մասին, որոնց մեջ պետք է ծնվել: Նրանք պետք է հաշվի առնեն, որ ազգային մարդու համար իր երկրին հակառակվելը նույնն է, ինչ որ դուք դեմ լինեք ձեր մորը կամ որևէ մեկին, ով կապված է ձեզ հետ զգացմունքներով: Եթե անդրադառնանք կենսաբանության ոլորտին, դուք պետք է ճանաչեք կենսաբանական փաստը, որը հաստատվել է վերջին պատերազմի ժամանակ պատերազմ մղած բոլոր ազգերի միլիոնավոր մահացածներով:

Ա. Նրանք զոհվել են սարսափելի սխալի պատճառով:

Բ. Միայն է թե ոչ, փաստն անհերքելի է. յուրաքանչյուր ազգի մարդ՝ իր ամբողջ հարստությամբ, իր ողջ էությամբ, ներքաշվեց այս պատերազմի մեջ: Դա նույնպես փաստ է. դուք հարցի ձեր ձևակերպումը պարտական եք այս իրադարձությանը, և Ազգերի լիգան, որը դուք այդքան ողջունում եք, աներևակայելի կլինեք առանց նախորդ պատերազմի: Կենսաբանորեն պայքարը կյանքի սկզբնական ձևն է: Եվ եթե ես կարող եմ պատկերացնել ազգից ավելի լայն միասնություններ, ինձ համար բոլորովին անհնար է, որ դրանք չենթարկվեն այն ուժի օրենքներին, որը միշտ հասնում է իր ծայրահեղ սահմաններին: Յուրաքանչյուր ուժ իմաստ ունի հակառակի առկայության դեպքում: Եվ Ազգերի լիգան իր կանոնադրություններում նախատեսում է պատերազմ, և եթե դրան հաջորդի ամբողջ երկրի միավորումը, դա միայն մեծ քայքայման կհանգեցնի, ինչպես դա եղավ Հռոմեական կայսրության դեպքում, երբ

այլևս ոչ մի ուժ չհակադրվեց դրան: Առանց լարվածության և պայքարի պետությունը իմաստագուրկ պետություն է: Հնարավոր է, որ յուրաքանչյուր մշակույթի վերջում ի հայտ գա մեկ մեծ կայսրություն, բայց դա հենց վերջն է ազդարարում: Պատերազմում դուք տեսնում եք միայն ավերածություններ, ոչ թե ծնունդ: Եվ ծախսերի հարցը չպետք է որևէ դեր խաղա: Կան բաներ, որոնց համար ոչ մի գին բարձր չէ, նույնիսկ հերոսական մահվան ամենաբարձր գինը:

Ա. Մի՛ խոսեք հերոսության և անձնական քաջության մասին: Դրանց ժամանակներն ավարտվել են: Կարդացեք գեներալ ֆոն Շյոնեյխին: Նա, որպես ծեր զինվոր, պետք է հասկանա նման բաները: Նրա աշխատությունը 1930 թվականի պատերազմի մասին է, որից դուք կտվորեք, որ տեխնիկական միջոցների առաջընթացը, առաջին հերթին՝ գազային պատերազմը, կհանգեցնի անիմաստ փոխադարձ ոչնչացման, որը ոչ մի ֆանտազիա չի կարող նկարագրել:

Բ. Ես կարդացել եմ նրա աշխատությունը, բայց չեմ տեսնում, թե ինչ ընդհանուր բան ունի տեխնիկական առաջընթացը բարոյական տեսանկյունից: Ակնհայտ է, որ յուրաքանչյուր պատերազմ մղվում է իր ժամանակի միջոցներով: Մեքենաներ կառուցող սերունդը պայքարում օգտագործում է իր տեխնիկական զինանոցը: Քանի որ պատերազմը ներառում է համընդհանուր ոչնչացման հնարավորություն, ապագայում անհնար է նաև ենթադրել, որ դրա սարսափների հեռանկարը, որքան էլ մեծ լինի, կխանգարի վճռական ժողովրդին: Հնարավորությունների ոլորտում չկա ոչինչ, որ չի կարելի սպասել մարդուց: Բացի այդ, եթե դուք կապակցեք խաղաղության առաջընթացը բարոյական գիտակցության առաջընթացի հետ, պետք է խոստովանեք, որ հենց առաջադեմ ժողովուրդներն են թուլանում պակաս առաջադեմների առջև: Համեմատեք Ազգերի լիգայի գործադիրի գործառույթները ոստիկանության նմանատիպ գործառույթների հետ և բացատրեք ինձ, թե ինչու ոստիկանությունը դեռևս չի վերացրել հանցագործությունը: Ազգերի լիգան մտադիր է իր պատերազմները մղել բացարձակ իրավունքի գիտակցությամբ, որոշակի արարողակարգով, բայց մենք արդեն հասել ենք այս կետին 1914 թվականին:

Ա. Տեսնում եմ, որ դուք անհույս խելագարվել եք ձեր միլիտարիզմից:

Բ. Ես փորձել եմ հավատարիմ մնալ փաստերին:

Ա. Փաստերը որոշվում են ոգով:

Բ. Ոգին միշտ իրականացվում է բոլոր միջոցներով:

Ա. Ահա այսպես էլ գործում է պացիֆիզմը:

Բ. Այսինքն՝ դուք ուզում եք պատերազմ հայտարարել պատերազմին:

Ա. Այո՛:

Բ. Ահա այն բառը, որը արժե լսել: